

Kirjutamata memuaare

15. veebr. 87 14.00

Aleksander Elango

- Aleksander Elango, teie sidusite oma elu Tartu Ülikooliga aastal 1921 ja õige pikaks ajaks.
- Minu sidemed Ülikooliga algasid 1921, kui ma immatrikuleerisin tookordse filosoofiateaduskonna, praeguses mõttes umbes ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilaseks. Ma olin ülikooliga paar aastat varemgi juba kokku puutunud, koolipoisina oli mul õnnelik võimalus tuttava õppejõu kutse kaudu osa võtta ülikooli avamisaktusest. See oli 1. detsembril 1919. See oli minu arusaamise järgi ajalooline sündmus eesti rahva elus. Kaitssaariaegses ülikoolis eestlasi õppejõude oli kolm-neli inimest ainult, siis müüd tuli rajada terve ülikool paljude teaduskondadega rahvuslikul alusel. Selle ülesandega tuldi enamvähem rahuldavalt toime.

Õpinguid alustasin ma ajaloo alal esialgu. Hiljem hakkas mind pealuma pedagoogiliste ainete tsüklol, seda eriti tookordse professor Peeter Põllu särava isiksuse ja huvitavate loengute mõjul. Õppida oli võimalik sel ajal filosoofiateaduskonnas 19 erinevat teaduslikku ainet, nende hulgast pidi üliõpilane valima neli. Ühe aine, põhiaineks ülemastme ulatuses, kaks ainet keskastme ulatuses ja ühe, enamvähem üldharidusliku täiendusena alamastme ulatuses.

- Alam-, kesk- ja ülemaste tähendas siis vastavalt teadmiste sügavust?

- Just nii, teadmiste sügavust ja ulatust. Neid nimetati tol korral ladinakeelsete nimedega, ülemaste - laudatur aste, kesk-

aste - cum laude aste ja alamaste - aprobatoraste. Oli võimalik valida ka kaks ainet ülemastmes ja siis kaks alamastmes, keskastme aineid üldse mitte valides. Mina valisingi selle tee, Eri-ainetenanõ. Ülemastme ainetena ma valisin siis pedagoogika ja sellele võrdlemisi lähedalseisva psühholoogia. Teises nendest ainetest tuli pärast ülikooli lõppu kirjutada magistri väitekirj. Ma kirjutasin selle pedagoogikas. Minu alamastme aineteks ma võtsin lihtsalt huvi kohaselt kirjanduse ja rahvaluule. Igas aines tuli läbi töötada hulk programmis ettenähtud kirjandust. Programmid olid koostatud just kirjanduse alusel, mitte temaatiliselt, nagu praegu. Eksamile minnes õppejõud harilikult kohe küsis, missuguste raamatute järgi te olete õppinud? Sellele vastavalt esitas ta siis küsimused ja seadis nõudmised.

- Missuguses vahekorras olid loengud ja iseseisev töö?

- Loengutel käimine ei olnud üldse mitte kohustuslik ja õppejõud reeglipäraselt ei lugenudki programmipäraselt aineid, vaid neid teemasid, mida ta ise sügavamalt uuris. Umbes nända, nagu meie praeguses nõukogude ülikoolis on erikursused. Selletõttu ei aidanud loengute konspektteerimine kuigivõrd ekamiteks valmistuda, vaid eksamiteks tuli raamatute järgi iseseisvalt õppida. Küll aga aitasid eksamiteks valmistuda ka seminaritööd. Igas aines oli vastaval selle ulatusel, kas ülemastme või alamastme ulatuses, teatud arv seminare kohustuslik kaasa teha. Igas seminaris pidi üliõpilane kirjalikult kirjutama ja esitama õppejõule nn. seminaritöö. Alamastme ulatuses olid need põhiliselt referatiivsed tööd, ülemastme ulatuses juba aga algelised iseseisvad uurimused. Sel teel omandas üliõpilane iseseisva uurimistöö metoodika ja sai nõ. teadusliku töö maitse suhu nagu öeldi. Peeter Põld uuris ise põhiliselt eesti kooli ajalugu ja ka tema seminarid olid suurelt jaolt ajaloolise kallakuga. Sealt sain minagi oma huvi eesti kooliajaloo

küsimuste vastu. Ma mäletan, üheks minu põlemastme seminaritööks oli Eesti Kirjameeste Seltsi pedagoogiline tegevus, mis hiljem ilmus ajakirjas "Kasvatus" 1928. Kirjanduseks olid põhiliselt saksakeelsed teosed, sest sellesajne üliõpilaskond orienterus vastavalt keskkoolis saadud ettevalmistustele põhiliselt saksa keelele. Erinevalt praegusest pidi üliõpilane terve rea algallikaid pedagoogikas läbi töötama. Nii näiteks ülemastme eksami jaoks pidime läbi töötama Herbarti põhiteosed originaalides, Pestalozzi, Rousseau ja ka kaasaegsete pedagoogide nagu Försteri, Kerschesteineri originaalteosed. Nõudmised ülikooli lõpetamiseks erialal, näiteks pedagoogikas, olid võrdlemisi kõrged, ma arvan, et mõnigi praegune pedagoogikakandidaat satuks raskustesse nende küsimuste ees, millele meil lõpuksamil üliõpilastena vastata tuli.

- Kuu eksamineerimine vältas?

- Peeter Pöld ei harrastanud neid nõndanimetatud mammuteksameid, millest praegu legende räägitakse ühenduses Gustav Suitsu või Rafael Cederbergi nimega, kes mõnikord mitu päeva eksamineerisid, pikkade tundide kaupa, vahepealse kohvijoomisega jne. Pöld oli asjalik, kuna me kolmekesi olime, siis igaühe peale keskmiselt tund kulus võimete proovimiseks ja katsumiseks. Hindamisega oli Pöld võrdlemisi tagasihoidlik, ja ka minul ei õnnestunud, kuigi ma spetsialiseerusin sellele alale, neljast kõrgemat hinnet saada. Ma küsisin Pöldult, et kas see minu edaspidises tegevuses takistuseks ei kujune, meil oli juttu korra, et ma võiksin teaduslikku stipendiumi saada, Ta ütles, et ei, otsustavaks kujuneb teie magistratöö.

- Mis teema te valisite magistratöö kirjutamiseks?

- Magistratöö ma kirjutasin teemal "Õpilaste omavalitsuse teooria ja praktika". Mul läks korda sel alal avastada mõningaid

senini tundmatuid materjale Lääne-Euroopa keskaegsete koolide õpilaste omavalitsuse kohta ja ka hilisema ajastu, Ameerika ja Lääne-Euroopa koolides realiseeritud pedagoogilise omavalitsuse kohta. Nii et retsensendidki Pöld ja professor Tarvel üsna heatahtlikult imestunud olid, et selle küsimuse kohta üldse niipalju materjali leidis. Nii jõudsin ma siis 1927. aastal ülikooli lõpuni. Kui ma olin viimased eksamid teinud ja magistritöö oli juba komisjonis heaks kiidetud ja ma mõningad osad sellest publitseerinud olan, hakkas mulle tulema ettepanekuid edaspidise töö suhtes. Tookordne Haridusministeeriumi faktiline juht Friedrich Volrad Mikkelsaar tegi mulle ettepaneku minna tööle Haridusministeeriumisse noorsoosjade peainsepektorina. See oli võrdlemisi kõrge koht, võrdlemisi kõrge palgaga, umbes ülikooli dotsendi palgaga võrdne ja ma kaalusin tõsiselt seda ettepanekut. Samal ajal rääkis Peeter Pöld mulle võimalusest jääda ülikooli juurde teaduslikuks stipendiaadiks. Teaduslik stipendiaat, see oli midagi praeguse aspirantuuri taolist, kus kolme aasta jooksul noorele inimesele võimaldati teaduslik töö stipendiumi saamisega. Stipendium ei olnud mitte väga suur, umbes tookordse algkooliõpetaja minimaalpalga suuruses. Kolmanda võimalusena pakkus Eesti Karskusliit mulle võimalust, et minu jaoks oleks loodud teadusliku sekretäri kohta Karskusliidu juhatuse juurde. Sellest võimalusest ma loobusin esimeses järjekorras ja olles konsulteerinud oma heatahtliku juhendaja või õppejõu Peeter Pölluga otsustasin lõppude lõpuks siiski ülikooli kasuks. Arvan, et tegin õigesti, sest pärast Mikkelsaare surma ja poliitilisi pöörded muutus Haridusministeeriumis õhukond õige raskeks ja vaevalt ma sealsete veskikivide vahelt läbi oleksin pääsenud.

- Kolmest mõeldavast võimalusest te valisite siis teadlase ja uurija tee.
- Jah, majanduslikult oli see kõige vähem töötav sel korral, perspektiivid olid sellevõrra paremad, seda enam, et juba siis oli mulle väljavaateks saada välismaist stipendiumi mõnes suuremas Euroopa keskuses ja see ahvatles mind eriti.
- Teatavasti te viibisite teaduskiku stipendiaadina Viinis. Miks te valisite Austria ja Viini?
- Viiniga oli mul varem mõningaid kokkupuuteid olnud, Viini linnaga. 1924. aastal oma Itaalia-reisil ma peatusin nädalapäevad Viinis. Linn hakkas mulle väga meeldima. Kirjanduse järgi ma teadsin, et Viin oli tol korral kooliuuendusliikumise peamine keskus Euroopas. Sinna sõitsid kooliuuenduste saavutustega tutvuma inimesed paljudest Euroopa riikidest. Pedagoogika ja psühholoogia alal oli Viin tuntud Charlotte ja Karl Bühleri nimega seotult. Need mõlemad olid silmapaistvad noorsoopsühholoogia uurijad, Karl Bühler eriti varasema lapsepsühholoogia uurijana. Nende teoseid oli tõlgitud paljudesse keeltesse ja nad ise kätsid sageli küll Ühendriikides, küll Inglismaal ja mujal külalisprofessoritena loenguid pidamas. Need teosed olid ka Tartus tuttavad ja Peeter Pöld tundis neid teoseid muuseumis ega olnud minu valiku vastu. Pärast seda, kui Hitler ahastas Austria, nad emigreerusid Austriast, nad olid võrdlemisi vasakpoolse kalduvusega, nad emigreeruwid Ühendriikidesse, kus said samuti professorite kohad.
- Oli teil võimalus kohtuda tollal Viinis tegutsevate teiste tuntud õpetlastega?
- Jah, Viin oli tol korral tuntud psühhoanalüütiliste voolude keskusena. Sigmund Freud, psühhoanalüüsi otsene rajaja, elas Viinis ja tema ümber oli koondunud rahvusvahelise psühhoanalüütilise ühingu nime all mõnikümme selle ala uurijat. Neil oli oma

loengupunkt, lektoriumiks nimetasid nad seda, kus iga nädal, kui ma õigesti mäletan, neljapäeviti, toimusid loengud. Need olid vabad rahvalikud loengud, kus igaüks võis osa võtta. Juba kohe Viini saabudes hakkasin ma külastama ka neid loenguid. Ühel nendest viibis Sigmund Freud isiklikult ja mul oli võimalus temaga tutvuda. Meie kõnelus jäi suhteliselt pögusaks, sest Freud oli võrdlemisi akontaktaabl, mittesuhtlev isiksus. Esimene küsimus, mis ta mulle esitas, kui ta kuulis, et ma olen Eestist: kas minu töid ka Eestis tuntakse? Kas on midagi tõlgitud eesti keelde? Ma vastasin, et kahjuks ei ole jõutud tõlkida, aga teie õpetust tuntakse saksa keelsete õpetuste kaudu. Ta oli selleks ajaks juba suhteliselt raugastunud ja avalikkude loengutega ei esinenud. Selle asemel aga juhtis lektoriumi tööd tema tütar Anna Freud. Kui Hitler vallutas Viini ja Austria, siis miskipärast Freud jäi kohale, interneeriti, kuid inglise tema rahvuskaaslased, ta oli juudi rahvusest teatavasti, ostsid tema välja võrdlemisi suure summa eest, Hitler andis loa Freudil Austriast lahkuda Inglismaale, kus ta mõni aasta hiljem suri. Viinis tegutses ka teine psühhoanalüütiline vool, nõnda-nimetatud individuaalpsühholoogiline suund, mida juhtis Alfred Adler, kes samuti elas Viinis. Olgu öeldud, et ei Freud ega ka Adler ei saanud ülikooli õppejõu kohta, nende psühhoanalüütilist uurimissuunda ei peetud küllalt eksaktseks teaduslikuks suunaks. KA Adleri ümber kogunes rahvusvaheline nii individuaalpsühholoogiline ühing ja ka neil oli oma lektorium või loengupunkt, kus samuti kord nädalas, seda ma mäletan, et kolmapäeviti, toimusid rahvalikud loengud. Ka neid külastasin. Adler oli noorem mees ja tema võttis isiklikult nendest loengutest osa, esines ka ise vahel. Astusin temagagi kontakti. Nende aktiivil oli kombeks pärast loenguid minna 6-7-inimeselises grupis minna ühte lähedalasuvasse kohvikusse ja seal ümmarguse laua taga mõtteid vahetada. Miniki

kutsuti selle seltskonnaga kaasa ja mille kujunes see väga huvitavaks ja arendavaks vestlusringiks.

- Mille ümber arenes vestlus tavaliselt hendel kohvikukohtumistel?

- Vestluses põhiliselt arutati psühholoogilisi küsimusi, peamiselt psühhoanalüütilisi uurimustöid, mis siin või seal riigis olid toimunud selles või teises keeles, räägiti nendest, räägiti isikutest.

Mõnikord oli külalisi Sveitsist, kahel korral külastas meid Carl Gustav Jung, kolmanda psühhoanalüütilise voolu rajaja, oli külalisi Tšehhoslovakiast, Poolast, kes vaheldust töid meie vestlustesse.

Väga palju tegeldi tol korral lastevanemate pedagoogilise selgitustööga. Individuaalpsühholoogilise ühingu organiseerimisel oli Viinis seitse või kaheksa kasvatusnõuandlat, kord nädalas ühiskondlikus korras töötasid nendes nõuandlates üks psühholoog ja teine arst, kes sinna tulnud lastevanematele andsid nõu mitmesuguste kasvatusraskuste lahendamisel. Ühte sellisesse nõuandlasse, mida Adler pidas kõige paremaks, võimaldas minul volontääri-assistendina ennast seada pealtkuulajaks. Paari kuu jooksul külastasin ma selle nõuandla kõnetunde ja jõudsin selgusele nende töö süsteemis.

See oli väga huvitav, tagasi tulles Viinist ma kirjutasin sellest eesti ajakirjanduses. On tehtud katseid Tartuski näiteks midagi taolist ka rajada, aga see ei ole jalgu alla saanud väga mitmesugustel põhjustel, võibolla ei ole jätkunud entusiaste, teiseks ei ole meil sellise nõuandla käsituses niisuguseid vahendeid, nagu olid Viini nõuandlal. Seal näiteks võis vabalt telefonikõne põhjal juba laps, kes vajab näiteks lasteasema paigutamist või kuhugi internaatkooli paigutamist, võis kohe juba paari päeva jooksul oma koha leida.

- Millele koondus ja keskendus teie tähelepanu peamiselt kahel

Viini-aastal?

- Kuna Bühlerite abielupaar, kelle juurde ma põhiliselt olin suunatud, tegeles tol korral peamiselt noorsoopsühholoogia küsimustega, siis süvenesin minagi nendesse probleemidesse. Minu kitsamaks uurimisteenaks sel ajal noorsoo kirjandusliku loomingu psühholoogia. Mul oli juba Eestis kogutud selle kohta võrdlemisi rikkalik allikmaterjal, paljude koolide õpilasajakirjade ja osalt "Uudismaa" toimetuse laekunud käsikirjade näol, seda materjali asusin ma Charlotte Bühleri juhtimisel läbi töötama. Sellest oli Charlotte Bühler isiklikult huvitatud ka, sest tema töötas umbes analüütilise materjali põhjal, tema peamiseks uurimismeetodiks oli noorukite isiklike intiimsete päevikute analüüs, kirjanduslike allikate uurimine oluliselt täiendas seda suunda. Peale selle huvitasid mind mitmesugused ühiskondlikud küsimused. Viinis oli tol korral veel üks Adler peale Alfred Adleri ja nimelt Max Adler, keda peetakse austromarksismi peamiseks teoreetikuks 20ndatel aastatel. Tema luges ülikoolis eradotsendina sotsioloogia kursust. Max Adleri nimi oli Eestis tuntud peamiselt noorsotsialistliku liikumise ringkondades. Nigol Andresen näiteks oli suuresti huvitatud tema teostest, eriti teosest "Junge Menschen", "Noored inimesed", kus Max Adler lahendas sotsialismiküsimusi noorsoo seisukohalt. Eestisse tagasitulles ma mitmes loengus propageerisin tema seisukohti ja sellest tekkiski minu ümber võrdlemisi vasakpoolse inimese kuulsus, mida mõned väärastunud psühhikaga inimesed minu arvates hakkasid isegi kuritarvitama, süüdistades mind näiteks loosungi püstitamises, et meie rünnaku, see on pussihoop kodanluse rasvamakku. Olid minu seisukohad sel ajal müüd millised nad olid, aga niisuguste vägisõnade ütlemiseks ei ole minu keel küll kunagi paindunud.

- Missugused on teie mälestused üldse nende aastate Viinist?

Võibolla ehk andsid tunda end juba kriisiilmingud?

- Viinis otseselt poliitilised liikumised väga teravat ilmet ei andnud, mõnevõrra siiski natsisimi algus, ja üliõpilaskonnas just. Mäletan natsistlikke meeleavaldusi, mis sageli seisis juudisoost üliõpilaste ja mõnikord isegi juudisoost õppejõudude väevõimuga ülikoolist väljaviskamiseni. Viini ülikooli peahoone ees oli kõrgendatud platoo, umbes nagu Tartu ülikooli eeski, ainult järskude servadega, Tartus on tema lamedate servadega, ja seal lihtsalt heideti tänavale juudisoost üliõpilasi. Valitses autonoomia ja politsei ei võinud sekkuda ülikooli siseasjadesse. Mõnikord politsei isegi ümbritses politsei peahoone, et linnaelanikud ei saaks omal algatusel minna ülikooli korda looma nõ. rusikatega, aga politsei ise ülikooli territooriumile astuda ei võinud. Ülikooli rektor, tol korral ise ka veidi natsimeelne, reageeris nendele rahutustele ainult sellega, et nädalaks näiteks või mõnikord kümneks päevaks sulges ülikooli. Lõpetas õppetöö ja kõik. Minul, kes ma põhiliselt raamatukogus töötada tahtsin, oli veidi raskusi, sest raamatukogu asus ülikooli peahoones. Ja siis ma nendeks päevadeks kolisin üle Viini Rahvusraamatukokku, kus samuti kogu kirjandus oli kättesaadav. Need rahutused kestsid peaaegu paar kuud, väikeste vahetega, seni kuni parlamendis esitati arupärimine, et kas valitsus teab ja näeb, mis ülikoolis toimub. Ja selle arupärimise mõjul haridusminister tagandas rektori, määras uue ja see järgmisel päeval kohe kutsus politsei ülikoolihoonesse, arreteeriti peamised juhid ja rahu oli majas. Viinis oli üldse omapärane poliitiline õhkkond. Viini linnavalitsus oli aastakümneid olnud Sotsiaaldemokraatliku partei käes ja tugevasti valdav enamus valijajast hääletas Sotsiaaldemokraatliku partei poolt. Austrias tervik

na aga tänu katoliiklikult orienteeritud maaelanikkonnale oli parempoolisel Kristlik-Demokraatlikul Parteil enamus ja riigivalitsus oli vastavalt siis selle reaktsioonilise erakonna käsutuses. Seega tekkis teatud pinge Viini linnavalitsuse ja selle juhtimise ning Austria kui riigi valitsemise vahel. See pinge viis 1934. aastal, mil mind enam Viinis ei olnud, isegi kodusõjani, kus liidu valitsus tarvitas sõjalist jõudu selleks, et Viini sotsialistlikku juhtkonda maha suruda, süüdistades neid riigipöörde kavatsuses. Ka Viini koolielus andis ennast see spetsialistide enamus tunda, Viini koolivalitsuse juhatajaks oli sotsiaaldemokraat Otto..... kes hiljem fashistlikus koonduslaagris surmauks piinati.

Viini kultuurielu oli väga vilgas. Minul ühe õnneliku tutvuse kaudu oli võimalus üsna tihedasti külastada ooperit ja istuda isegi seal ühes esinduslikus loozis. Muidu minu majanduslikud võimalused vististi ei oleks kandnud ega võimaldanud nii sageli väga kallist teatrit, nagu seda Viini ooper oli, käia. Ka muudest kultuurisündmustest Viinis ma püüdsin võimalustmööda osa võtta, eriti mõju avaldas minule võimalus Viinist ka mõningaid väljasõitusid, näe. ekskursioone ette võtta. Nii käisin ma Kreekas. Kreeka kultuur, eriti antiikkreeka vaim oli mind kaua huvitanud ja olin hästi seda reisi ette valmistanud kirjanduse põhjal ja nii umbes pooleteise kuu kestvusega reis, mis haaras endasse ka tookordse Jugoslaavia Aadria mere ranniku. Kreeka valmistus tol korral oma saja-aastase iseseisvuse juubelit tähistama ja sel ajal tehti väga mitmesuguseid eeltöid, mis võimaldasid teatud pilku heita Kreeka ka muinaskultuurile. Tuntud oraklikeskuses Delfis näiteks lavastati suurejoonelisi ~~Sophokleese~~ tragöödiad, mille ühel peaproovil oli minulgi võimalus olla. Juubeli enda

ajani ma kahjuks Kreekasse jääda ei saanud.

Teise sellise väljasõidu tegin ma Šveitsi, paaril korral külastasin Tšehhoslovakkia, Prahat, mis Viinist oli ainult mõne tunni kiirrongisõidu kaugusel. Niisiis peale otseste õpingute ka üldine Viini kultuuriline atmosfäär avaldas küllaltki suurt mõju.

- Teie sulest ilmus 1934. aastal raamat "Lapsepõlv ja iseloom", kas selle kirjutamise mõte hakkas idanema juba Viinis? Ja kas siiles leidub mingeid stuudiumiaegseid mõjusid või mõjutusi?

- Kahtlemata. Selle raamatu idee tekkis mul tööpoolest juba Viinis õpingute ajal, aga kirjutasin ma ta lõplikult valmis küll alles Eestisse tagasihulnuna, ja seal selles raamatus kajastuvad võibolla kõige selgemini minu Viini-õpingute tagajärjed ja need mõjud, mis ma siis seal sain, muuseas Alfred Adleri ja tema koolkonna mõjud.

Samal ajal avaldasin ma "Kasvatuses" mitu pikemat artiklit, mis mõnikord mitmest numbrist läbi läksid, muuseas ülevaate psühhoanalüütilistest õpetustest ja nende rakendamisest pedagoogikasse, analüüsides seal niihästi Freudi, Adleri kui ka Gustav Jungi suundasid. Kuna Bühlerite ringkonnas sel ajal uuriti eriti noorsoo seksuaalpsühholoogiat, siis ma avaldasin ajakirjas "Kasvatus" ka pikema artikli noorsoo sugulisest küpsemisest. Hiljem, õppetöö tagajärjel ülikoolis, ma hakkasin rohkem keskenduma koolikorralduse probleemidele, esteetilise kasvatuse küsimustele, aga ei jätnud unustusse ka noorsoo ~~mis~~ psühholoogiaprobleemide valdkonda. Õppetööd ülikoolis alustasin ma 1931. aastal, vahepeal oli Peeter Põld surnud 1930. aastal ja õppetool jäi vakantseks. Kodanlikus ülikoolis ei olnud kateedrite süsteemi, iga professor oli omaette, kusjuures iga teaduslikku distsipliini juhtis, ma rääkisin 19-st distsipliinist filosoofiateaduskonnas, juhtis normaalselt professor. Kui ei olnud

sellele väärilist iskut, siis mõnikord ka dotsent. Pedagoogika professor jäi pikaks ajaks, õieti kogu kodanliku ülikooli lõpu-
päevadeni, täitmata sobiva isiksuse puudumisel. Töö oli jaotatud kolme inimese vahel. Luges Alfred Koort pedagoogikat, Johannes Estam, endine Pärnu koolide inspektor, luges pedagoogikat, ja kolmandaks olin mina. Õppetooli hooldajaks oli Konstantin Ramul, psühholoogiaprofessor. Minu olukord ülikoolis kujunes võrdlemisi ebasoodsaks selletõttu, et mõlemad minu šefid näiõelda, kellega ma koos olin töötanud, Peeter Pöld suri, Konstantin Ramul aga tõrjuti tahaplaenile. Ta oli kaua aega dekaan, kuid mõningate tormide ja isegi intriigidega hääletati ta dekaani kohalt maha, vastu tema endatahtmist ja tema mõju teaduskonnas vähenes. Seega ei jäänud minule enam väga olulisi patroone teaduskonnas. Ülikoolis aga käsi tol korral võrdlemisi, siis oli majanduskriisi aeg, võrdlemisi tihe võitlus töövõimaluste pärast. Nii tuli mul kuni 1941. aastani töötada õppeülesande täitjana üsna piiratud koormusega. Minu õppetöö peamisteks suundadeks, ma pidasin loenguid ja juhtisin proseminari, proseminar tol ajal kujunes ka ikkagi omaette uurimistöödega ürituseks, minu lemmikteemadeks olid siis koolikorralduse küsimused tookordses läänemaailmas, mitmesugused koolisüsteemid ja nende ülesehitus, teiseks lemmikteenaks oli mul esteetiline kasvatus, selleteemalisest seminarist võttis sageli osa mitmeid pärast nimekaid inimesi, kirjanikke näiteks, Karl Ristikivi, Bernard Kangro, pärastine minu kolleeg Enn Koemets ja mitmed teised. Kolmandaks teenaks olid siis noorsoopsühholoogia küsimused, kus ma jätkasin osalt kirjandusliku loominguga psühholoogiaprobleemide uurimist ja noorsoo kirjandusliku loomingu ajendite selgitamist.

- Missuguseid muudatusi tõi 1940. aasta Eesti koolikorraldusse ja ka Tartu ülikooli ellu?
- Tõttöelda 1940-41. aastal ei saanud nõukogulikud seisukohad veel päriselt teoks, sest periood oli liiga lühikene, toimusid veel otsingud ja püüti sujuvalt üle minna kodanlikult koolisüsteemilt ja kodanlikult pedagoogika seisukohtadelt nõukogulikele seisukohtadele. Pedagoogilistes hinnangutes ja teooriates midugi muutus toimus, tuli meil kõigil orienteeruma hakata marksistlikule pedagoogikale. Õppekavad korrigeeriti, põhiliselt lüües õppekavade koostamiseni ei jõutud. Roogiti välja ilmselt kodanlikud retsidiiivid, jutud Vabadussõjast näiteks ja kodanlike riigijuhtide elulood jne. Ja nende asemele põimiti momente Nõukogude Liidu ajaloo ja Nõukogude Liidu geograafiast, Nõukogude tegelaste, riigijuhtide elulugudest. Põhjalikum reform kõik toimus alles pärast maa vabastamist fašistidest alates 44. aasta algisest.
- Kas kolm okupatsiooniaastat tõi teile mingeid ootamatuid isiklikus elus?
- Mõnevõrra jah. Ma juhtisin esimesel Nõukogude perioodil 40-41 Tartu linna pedagoogilist kabinetti või praeguse nimega metoodikakabinetti. Sellelt kohalt mind tagandati, jäeti kuidagimoodi asjaajaja kohale, juhatajaks nimetati üks saksameelne keskkooliõpetaja. Ja 1943. aastal paigutati mind mõneks ajaks ka Tartu koonduslaagrisse.
- Kas teile ka mingi süüdistus esitati või piirdus see ülekuulamisatega?
- Peamiseks süüdistuseks oli minu pedagoogiline selgitustöö aja- kirjanduses ja loengud 1940-41. aastal. Mul tuli rääkida õpetajatele näiteks pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonist, nõukogude patriotismi kasvatamisest jne. Kõigi nende loengute kohta olid saadud materjalid koolidest ja need pandi mulle ette. Ja ega mul kuskil ega millestki taganeda olnud, tuli vastav karistus vastu võtta. Ülikoolis

mind enam ei rakendatud, tol korral oli ajaloo-keeleteaduskonna dekaaniks Julius Mark, tuntud fasisitliku hoiakuga õppejõud. Ma korra pöördusin tema poole, et kas ma ülikoolis rakendust leiaksin, ta ütles täiesti kategooriliselt ära, et mind olevat hädavaevalt sallitud kodanlikus ülikooliski, et ammuigi mind niidagi ei rakendada saaks.

- Teie suhted ülikooliga taastusid 1944. aastal?

- Jah, pärast okupatsiooni lõppu otsekohe kutsuti mind ülikooli tööle, esialgu dotsendi kohustetäitjana, sest kõik kraadid ja kutsed olid vormistamata. Ja siis hakati vormistama neid kutseid, minu kodanlik magistrikraad atesteeriti ümber kandidaadikraadiks ja taotleti mulle dotsendikutset, mis mulle vormistati 1947. aastal. Ja sealt peale jätkus minu töö ülikoolis. Kateedrijuhatajaks kutsuti endine Sverdlovski Pedagoogilise Instituudi pedagoogikakateedri juhataja, eestlane Aleksander Pint, sest meist keegi ei tundnud küllalt põhjalikult Nõukogude õppetöö korraldust Nõukogude ülikoolis ja nõukogude pedagoogika aluseid. Selles mõttes oli meile väga suureks abiks ja õieti hea saatus, et selline hästierudeeritud ja samal ajal heatahtliku inimesena, sõbralik Aleksander Pint Tartusse tuli pedagoogikakateedrit juhtima. Ta oli vahepeal kaks aastat doktorantuuris ja 1951. olnud kaitsnud doktoriväitekirja, läks tülili tookordse rektor Klementiga, lahkus Tartust, siirdus Tallinna Pedagoogilisse Instituuti pedagoogikakateedri juhatajaks. Tuli peamiseks põhjuseks oli asjaolu, et ülikool tol korral peaaegu ignoreeris õpetajate ettevalmistamist ülikoolis. Rektor Klement arvas, et õpetaja töös on peamine oma aine hea tundmine, küll hea ainetundja seda ka õpetada oskavat.

- Millele pühendsite oma teaduslikus uurimistöös sõjajärgsetel aastatel ja aastakümnetel?

- Sõja järel ma praktiliste vajaduste tõttu süvenesin peamiselt kasvatustöö probleemidesse, kommunistliku kasvatuse küsimustesse ja käsitlesin neid 1959. aastal ilmunud teoses "Klassijuhataja töö koolis". Edasi jätkasin ma siis uurimistööd eesti kooli ajaloo alal, kus mul juba kodanlikust ülikoolist peale Põllu mõjul teatud pinnas oli olemas ja avaldasin artikleid sellel alal ning mõningaid õppevahendeid. Praegugi pensionärina ma töötan kaasa Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis valmiva Eesti kooli ajaloo koostamisel. See on neajakärgeline suurtöö, mille kahe esimese köite käsikirjad on juba valminud ja kus minu kirjutada on olnud peamiselt peatükid pedagoogilise mõtte arengust Eestis.
- Ehk lubate veel ühe küsimuse. Kuidas rahuldavad teid pedagoogika-teadlasena praegused õppekavad ja õpikud ja mida te arvate praegusest õpilasest?
- Mis puutub keskkooliõpikutesse ja töösse keskkooliõpilastega, siis on minu veendumus see, et meie senised programmid on väga tugevasti üle koormatud detailidega ja ei võeta arvesse asjaolu, et tänapäeva nõukogude keskkool on midagi hoopis teistsugust, kui oli 19. sajandi klassikaline gümnaasium, mis paljudele meie seltsimeestele siiski nagu eeskujuks veel kipub olema. Meil on üldkohustuslik keskkool, kus tuleb õppima panna ka neid noori, kellel endil mingit erilist teoreetilist kutsumist õpinguteks ei ole. See nõuab õpetajalt hoopis sügavamalt pedagoogilist meisterlikkust ja õppematerjali lihtsustamist. Sellepärast on kriitika, mis meil on tehtud õppeprogrammide arvel keskkoolis, minu arvates täiesti omal kohal. Ka õppemeetodite osas juurduvad meil väga viisalt õpilast aktiveerivad meetodid. Õpetaja suuline ettekanne ja sellele järgnev individuaalne küsitlus vastavate hinnete panekuga

kipuvad ikka veel kujunema põhielemendiks meil keskkooli õppetundides. Selle tõttu jääb noorsoo nō. mõnikord isegi ülevoolav energia kooli õppetöös rakendamata ja see otsub endale nō, väljapääsuteid ja avaldamisevorme mitmesugustes negatiivsetes nähtustes. Kui kool suuremal määral seda noorte niihästi vaimset kui ka rõhutaaks veel, kehalist energiat, siis muutuks kool õpilaste tunduvalt sõbralikumaks ja ka õpetajal endal oleks kergem sellises koolis töötada. Kiimasolev koolireform peaks selles suunas üsna suuri nihkeid esile kutsuma.

KIRJUTAMATA MEMUAARE.

Aleksander Elango. Pilguheit pikka-
dele ülikooliaastatele.

21. veebruaril saab 85-aastaseks
meie tuntud pedagoogikateadlane,
eesti pedagoogide mitme põlvkon-
na õpetaja, kelle elu on seotud Tar-
tu ülikooliga 1921. aastast.

Raachveristlus

28/I 1987

I. Öpingud ulkoolis

Ennastus-ühend

Arvude vahet - 19

Seangud

Seminarid

Lõppksam pedagogikas

Magistritöö

10 m.

15/I (veelr.)

Kl. 14 —

II. Teadusliku stipendiaadina Viinis

Ennastus-ühend Viinis

1924, 1927

Pühkera ja ulkool (Master) Hützer, Lagasfeld

Teine ja kolmas (alguks)

10 m.

Kokkade — 1937 „diese rühm...”

Koostööndus — glöckel, Ed. Burger

(Reisid: Kreier, Sveis, Tschaloslovannin)

Kultuuriteh - voper - Kinsay

III. Öppijana ulkoolis

1931-41

1944 - 1.8 1983

582

62 a

1983

21

62